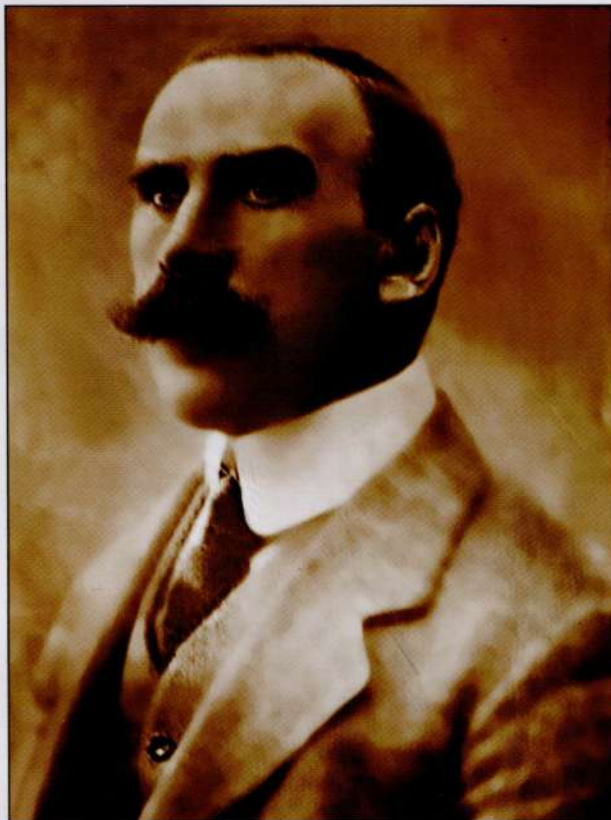
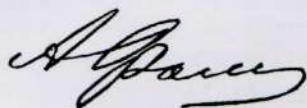

ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ ФОМІН

засновник, організатор і перший директор
Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

О.В. Фомін, 1915 рік (фото з особової справи вченого)

*"В особі Олександра Васильовича
ми маємо зразок наукового працівника-громадянина,
який не замикався у вузькому колі фахових інтересів,
але брав активну участь в організації наукової роботи,
підготовці кадрів та громадському житті".
(Акад. Д.К. Зеров)*

*"Олександр Васильович був, без сумніву,
видатною людиною за своїми природними здібностями,
наполегливістю, цілеспрямованістю,
надзвичайною відданістю науці, широкому
горизонту своїх наукових інтересів".
(Акад. В.Н. Любименко)*

С.Я. КОНДРАТЮК¹, В.В. КАПУСТЯН²,
М.В. ШЕВЕРА¹

¹ Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601, Україна

² Ботанічний сад ім. академіка О.В. Фоміна Київського
національного університету ім. Тараса Шевченка
вул. Комінтерну, 1, м. Київ, 01032, Україна

**АКАДЕМІК ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ
ФОМІН (02.5.1867—16.10.1935) —
ФУНДАТОР БОТАНІЧНОЇ НАУКОВОЇ
ШКОЛИ, БОТАНІЧНИХ УСТАНОВ
І ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ**

*Ключові слова: академік О.В. Фомін, науково-
організаційна діяльність, ботанічні установи, Тбілісі, Київ,
наукова школа*

У 2009 р. Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України готувався до вшанування 140-річчя від дня народження організатора і першого директора Ботанічного інституту УАН, члена президії УАН, директора Київського ботанічного саду [університету] та засновника київської флористично-таксономічної наукової школи, відомого громадського діяча, академіка Олександра Васильовича Фоміна.

Прикро, що й досі ми знаємо про фундатора ботанічних установ, товариств і ботанічних журналів у Європі (Грузія, Україна, Росія), засновника наукової школи академіка О.В. Фоміна лише з дуже розрізнених публікацій, а деякі сторінки його життя залишаються зовсім не висвітленими у зведеннях з історії НАН України та його діяльності в АН УРСР.

© С.Я. КОНДРАТЮК,
В.В. КАПУСТЯН,
М.В. ШЕВЕРА, 2009

Є лише два офіційні некрологи: за авторством Д.К. Зерова «Олександр Васильович Фомін» — в «Українському ботанічному журналі» [17] та Є.І. Бордзиловського «Памяти Александра Васильевича Фомина (1868—1935)» — в «Советской ботанике» [6].

У 1938 р. видано спеціальний «Збірник праць, присвячений пам'яті академіка О.В. Фоміна» [16], де опубліковані нотатки дружини О.В. Фоміна Ольги Густавівни Радде-Фоміної про тифліський період життя та діяльності Олександра Васильовича, повний перелік праць академіка [7], а також низку публікацій його учнів [2, 8, 14, 18, 20, 22, 25, 30].

Крім того, в УРЕ [27], УСЭ (її російськомовному відповіднику [28]) і БСЭ [5] знаходимо дуже короткі біографічні відомості про Олександра Васильовича, його внесок у розробку першого ботаніко-географічного (чи ботанічного в УРЕ) районування України, вивчення папоротевих різних регіонів Євразії (Кавказу, Сибіру, Далекого Сходу) й України, організацію видання «Флори України», його безпосередню участь у створенні її першого тому, а також заснування журналу «Вісник Київського ботанічного саду».

На жаль, в енциклопедичних словниках, де наведено інформацію про багатьох партійних функціонерів на прізвище Фомін (див., наприклад, СЭС [26], УСЭС [29]), не знайшлося місця для видатного науковця, фундатора кількох науково-дослідних ботанічних установ та журналів в Європі, засновника відомої в світі наукової школи.

У ЦНБ ім. В.І. Вернадського НАН України немає жодного видання з авторством О.В. Фоміна і жодного — про академіка Фоміна, хоча є десятки книг фотографів, технологів, геохіміків, балетмейстерів, письменників, організаторів відпочинку, спортивних тренерів тощо.

Короткі відомості про викладацьку та науково-організаційну діяльність акад. О.В. Фоміна опубліковано в ювілейних виданнях Київського університету, зокрема в «Історії Київського університету (1834—1959)» [11] та збірці «Незабутні постаті. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка» [23].

Короткі біографічні відомості

Олександр Васильович народився 2 травня 1867 р.¹ у селі Єрмоловці Петровського повіту Саратовської губернії.

Середню освіту одержав у гімназії м. Пензи. Закінчивши її у 1888 р., вступив до природничого відділу фізико-математичного факультету Московського університету. Одержавши диплом у 1893 р., Олександр Васильович два роки жив приватними лекціями, а з 1896 р. викладав природознавство в жіночій гімназії у Дерпті (Юр'єві, нині Тарту), працюючи одночасно в ботанічній лабораторії Дерптського університету спочатку у професора Е. Russow'a, а

¹ З незрозумілих причин в усіх опублікованих матеріалах про академіка О.В. Фоміна вказується 1869 рік народження, у «Словнику-довіднику з біології» [1] — 1863 р., тоді як у документах особової справи (автобіографії, облікові картки, заповнені О.В. Фоміним власноруч), котрі нам вдалося віднайти у ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, завжди вказується 1867 рік народження.

16 7/16

Curriculum vitae O. B. Fomina

Заснована 2 травня 1864 р. в с. Ємалівці, тепер в складі с. Ємалівці на Сарнатській. Сім'я була дружною та трудолюбивою, батько працював на Ріжко-Майстерській фабриці в Іркутському повіті Іркутської губернії, куди в 1893 р. переїхав. З 1894 по 1895 рік вчався в школі в Іркутську, а в 1895 році був найнятий помічником учителя в Іркутську і одночасно працював в ботаничній лабораторії Іркутського університету, спочатку у проф. Ед. Руссова, а згодом у проф. А. Д. Тилло.

Після 1896 р. обраний асистентом при кафедрі ботаніки і тоді ж залишив службу в університеті. На кафедрі асистентом був до кінця 1902 р.

Влітку 1897 з доручення Рад Іркутського університету був командирований головою експедиції по дослідженню перелітних птахів Європейської Росії А. Д. Тилло. Завданням експедиції було з'ясувати розповсюдження птахів. Результатом цієї командировки була праця "Бассейн річки Оки, ботаничські дослідження" (Сб. Б. 46. Вр. 1898, 1899 і 1900) був командирований на літню роботу Іркутського університету, "Російський географічний Сіверський і Тайгирський" і Російської Академії Наук для ботанико-географічних дослідів в Сибіру, спочатку для ботаничних дослідів Каледонської дачі, а потім незалежних Ширакського Іркутського повітів.

Влітку 1900 при Іркутському університеті склав іспит і отримав звання магістра ботаніки.

Влітку 1901 був командирований на літню роботу в Російську Академію Наук на кафедру

Рис. 1. Автобіографія О.В. Фоміна (архів Президії НАН України, особова справа акад. О.В. Фоміна)

потім — у професора М.І. Кузнецова. З осені 1986 р. Олександра Васильовича призначено асистентом кафедри ботаніки Дерптського університету; цю посаду він обіймав до кінця 1902 р., працюючи разом з проф. М.І. Кузнецовим, що керував тоді кафедрою ботаніки університету.

У 1898 р. Олександр Васильович здійснює першу експедицію на Кавказ, яка стала поворотним моментом у його науковій роботі. Після того він щороку

ОСОБИСТА СПРАВА.
(Наповнити в двох примірниках).

Осіння посада Владимир Васильевич Фомин (назва установи)

1. Прізвище Фомин

2. Ім'я та по батькові Александр Васильевич

3. Рік народження 1867

4. Відношення до військової повинності, де знаходиться на учеті, де картки, якого рангу був у старій армії, яку посаду займав в Червоній армії
Відсутній, раніше працював в Червоній армії

5. Національність Російська

6. Членом якої професії, з якого часу, де білета Виставочний експерт 1122, Абітента 2481

7. Членом якої партії, де ти коли зарахований, де партбілета

8. Чи має революційний стаж: який саме

9. Чи не перебував під судом та слідством і був по суду покараний або оштрафований і за що саме та коли

10. В яких навчальних установах загальних і спеціальних навчав і скінчив курс Військовому університету по Вищу-Військовому курсу в Петрограді

11. Осіння професія й спеціальність Професор ботаніки, ботаник

12. Скільки літ працює на науковій ниві з 1897 року

13. Родинальний стан і хто знаходиться на утриманні Немає, вдова Фоміна 44 років, Петро Федорович 1896 86 років

14. Матеріальний стан Виду матівка жовтої

15. Адреса Ул. Коммунари 41, Київ, Україна

Рис. 2. Особова справа О.В. Фоміна (архів Президії НАН України)

подорожує Кавказом за дорученнями Дерптського університету, Російського географічного товариства та Російської академії наук, а в 1902 р. переїздить до Тифліса, на посаду головного ботаніка Тифліського ботанічного саду.

1907 року в Дерптському університеті за матеріалами монографії «*Cucurbitaceae* і *Campulaceae* флори Кавказа» Олександр Васильович захистив магістерський ступінь, а в 1913 р. там же за монографію «*Pteridophyta* Крима і Кавказа» — докторський ступінь. У 1909 р. О.В. Фоміна обрано професором.

У 1914 р., після дванадцяти років «кипучої роботи», за висловом Д.К. Зерова [17], у

О.В. Фомін, 30-ті роки

Тифліському ботанічному саду, Олександра Васильовича запросили до Києва, на посаду професора кафедри морфології та систематики рослин Київського університету св. Володимира, Київських вищих жіночих курсів та директора Київського ботанічного саду. З 1920-х років він готував численні обґрунтування та проекти відкриття ботанічного інституту в АН УРСР, в якому з 1931 р., від моменту заснування, був першим директором, а також проект створення ботанічного саду АН УРСР. На жаль, О.В. Фомін керував академічною установою недовго, 16 жовтня 1935 р., після тривалої і важкої хвороби, він помер. Похований на Лук'янівському цвинтарі м. Києва.

Детальніше з життєвим шляхом О.В. Фоміна зацікавлені читачі можуть ознайомитись у зведеннях Д.К. Зерова [17], Є.І. Бордзиловського [6] та О.Г. Радде-Фоміної [24].

Вірним другом Олександра Васильовича в радощах та печалях упродовж багатьох років стала дружина Ольга Густавівна Радде-Фоміна (до 1922 р. — Фоміна) (1897 р.н.), донька відомого російського природодослідника та етнографа Густава Івановича Радде. Вона була помічницею Олександра Васильовича в науковій та суспільній діяльності. Високоосвічена жінка з досконалим знанням іноземних мов, з технічного помічника вона перетворилася в науковця, добре розуміла дослідницькі інтереси Олександра Васильовича, його плани та прагнення. На жаль, ми дуже мало знаємо про Ольгу Густавівну. Серед документів АН України за 1918—1923 рр. є свідчення того, що вона працювала у гербарії Ботанічного саду (1919 р.), була вченим співробітником, виконуючим обов'язки препаратора Ботанічного музею та гербарію (1921 р.); науковим співробітником (1922 р.), позаштатним постійним співробітником (1923 р.) Ботанічного кабінету-гербарію [10]. У повоєнний час — в еміграції.

Зі статей О.Г. Радде-Фоміної слід назвати «Матеріали до флори Остерського повіту Чернігівщини», «Список рослин, що їх зібрав Б.М. Клопотов на Полтавщині 1920 р.», «Про деякі кавказькі види кленів циклу *Acer monspessulanum*»,

в якій наводились описи нових таксонів *Acer talyschense* Radde-Fom. з Талишу та *A. talyschense* var. *sosnowski* Radde-Fom. з Вірменії, опубліковані у «Віснику Київського Ботанічного саду» (випуски IV, XI та XII–XIII, відповідно).

Наукові здобутки

У 1898 р. опубліковані перші праці О.В. Фоміна: «Болота Европейской России» і «Бассейн Оки. Геоботаническое исследование 1897 г.», що базувалися на результатах дослідження джерел головних річок Європейської Росії під керівництвом А.А. Тилло, передусім спеціального вивчення басейну р. Оки. Упродовж 1900–1929 років вчений опублікував 59 праць з флори Кавказу. Незважаючи на напружену науково-організаційну діяльність у Тифлісі, а згодом — у Києві, Олександр Васильович навіть під час Першої світової війни 1914–1918 рр. вивчає голонасінні Кавказу і папоротеві Сибіру, Далекого Сходу та України.

Починаючи з 1919 р. О.В. Фомін досліджує сфагнові мохи околиць Києва та Харківщини, папоротеві та голонасінні України і колишнього Союзу, займається питанням ботанічного районування України. Результатом є численні наукові праці, найвидатніші з яких — «Флора України. I. Pteridophyta», «Обзор Крымско-Кавказских видов можжевельников», «Голонасінні Кавказу та Криму», «Папоротникообразные» у «Флоре Сибири и Дальнего Востока», «Папоротниковые (Filicales)» у «Флоре СССР», «Беззав'язкові України». Крім того, низку праць Олександра Васильовича опубліковано вже після його смерті. З них варто згадати підготовлені для «Флори УСРР»² розділи першого тому: Папоротеві (Pteridophyta) та Голонасінні (Gymnospermae), третього тому — Амарилісові (Amaryllidaceae) та Півникові (Iridaceae) (у співавторстві та з доповненнями Є.І. Бордзиловського).

Науковими досягненнями автора, визнаними прийдешніми поколіннями, є створення першого ботанічного районування України, а також підготовка «Флори УРСР». Загалом підготовка такого видання, як «Флора», власне є результатом організаційно-наукової роботи академіка О.В. Фоміна. За свідченням Д.К. Зерова [17], це видання було однією з давніх мрій Олександра Васильовича. Однак, на жаль, йому не довелося побачити перші томи «Флори» у друкованому вигляді.

Перший та другий томи «Флори УРСР» опубліковано у 1936 та 1940 рр., відповідно. Решта 10 томів 12-томної «Флори» видано у 1950–1965 рр. за загальним редагуванням учнів та послідовників О.В. Фоміна: М.І. Котова та А.І. Барбарича (т. 3 — 1950, т. 8 — 1957), М.І. Котова (т. 4 — 1952, т. 9 — 1960, т. 10 — 1961), М.В. Клокова та О.Д. Віслюїної (т. 5 — 1953, т. 7 — 1955), Д.К. Зерова (т. 6 — 1954) та О.Д. Віслюїної (т. 11 — 1962, т. 12 — 1965).

Олександр Васильович є автором майже 88 наукових праць (за [7]), серед яких — ряд монографій.

²До 1937 р. — УСРР, пізніше — УРСР.

Створення і редагування ботанічних періодичних видань

Від 1903 р. О.В. Фомін редагував журнал «Труды Тифлисского ботанического сада», а в 1905 р. заснував «Вестник Тифлисского ботанического сада» («Moniteur du Jardin botanique de Tiflis»)³, в яких також друкував свої роботи. Водночас він брав активну участь у виданні «Flora caucasica critica» — як редактор разом з М.І. Кузнецовим та Н.А. Бушем. Загалом у 1910—1917 рр. вийшло 45 випусків «Flora caucasica critica».

У 1923—1924 рр. Олександр Васильович здійснив свою другу мрію — заснував ботанічний друкований орган «Вісник Київського ботанічного саду», що було вагомим внеском у популяризацію ботанічної науки та координацію подальших ботанічних досліджень в Україні. У кожному випуску, крім наукових статей, обов'язковими були рубрики «Хроніка Саду» та «Наукова хроніка», в яких публікували звіти про наукову та науково-виробничу діяльність цієї установи. Протягом десятиліття (за життя О.В. Фоміна) надруковано 17 випусків «Вісника». Завдяки широкому обміну виданнями значно поповнилася бібліотека Ботанічного саду, а згодом — й Інституту. На жаль, по смерті О.В. Фоміна вийшов друком лише один (18-й) випуск «Вісника». правонаступниками цього видання є науковий збірник «Охорона, вивчення і збагачення рослинного світу» (18 випусків за 1970—1990 рр.) і сучасне видання «Інтродукція та збереження рослинного різноманіття» як одна з серій «Вісника Київського національного університету імені Тараса Шевченка» (19 випусків у 1999—2009 рр.).

Педагогічна діяльність

У Тифлісі, крім наукових досліджень, Олександр Васильович активно працював на педагогічній ниві. У 1909 р. його обрали професором ботаніки Вищих жіночих курсів, де він улаштував ботанічний кабінет.

У Київському університеті О.В. Фомін читав загальну ботаніку, систематику і географію рослин. Його лекції глибиною змісту і простотою викладення одразу ж привернули увагу студентів, а його виняткова чуйність і турбота про насущні потреби студентів зробили його загальним улюбленцем. О.В. Фомін до останніх днів життя віддавав багато сил вихованню молодих ботаніків, керував їх навчанням і по-батьківськи піклувався про них.

Розбудова Ботанічного інституту, а також активна громадська та науково-організаційна робота в УАН поглинали дедалі більше часу, тому з 1930 р. Олександр Васильович залишає педагогічну роботу в Інституті народної освіти, утвореному з Київського університету та Вищих жіночих курсів.

В останні роки знайдено рукописи курсу ботаніки, який читав О.В. Фомін, і розглядається питання про можливість їх опублікування.

³ Заданими Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки, «Вестник Тифлисского ботанического сада» видавали до 1952 р. Згідно з відомостями Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського НАН України, правонаступником «Вестника Тифлисского ботанического сада» є «Інтродукция растений и зеленое строительство», що видається тепер Центральним ботанічним садом Тбілісі (до 1985 року вийшло друком 85 випусків).

Науково-організаційна робота Тифліський період

Від початку перебування у Тифлісі⁴ налагодилося дуже плідне співробітництво О.В. Фоміна з Я.С. Медведевим, завдяки якому суттєво реорганізовано Тифліський ботанічний сад. Разом з М.Я. Медведевим О.В. Фомін розробляє план перетворення Саду — у найближчі роки він мав стати потужним науковим центром. У відділі живих рослин планувалося демонструвати багату та різноманітну флору Кавказу, зібрати колекції насіння та гербарні зразки в основний фонд Саду та для обміну. Був також створений свого роду унікальний живий кавказький гербарій.

У 1914 р., коли вчений залишав Тифліський ботанічний сад, ця установа вже мала лабораторії, гербарій, бібліотеку, музей та чотири відділення. У 1933 р. на базі гербарію кавказької флори, зібраного власноруч О.В. Фоміним та його колегами на початку XX ст., а також наукових відділів Ботанічного саду, великою мірою створених завдяки зусиллям Олександра Васильовича, постав Ботанічний інститут Закавказької філії АН СРСР (від 1941 р. — Інститут ботаніки АН ГРСР) [9]. У 1905—1914 рр. гербарій кавказької флори чотири рази переносили з будинку в будинок у зв'язку з його суттєвим збільшенням. Для гербарію та музею Тифліського ботанічного саду споруджено нові будинки (у 1909 та 1914 роках). В останньому приміщенні (на Коджорському шосе) Інститут ботаніки ім. Н.Н. Кешхвелі АН Грузії розміщується досьогодні.

Під час роботи у Тифлісі Олександр Васильович двічі виїздив за кордон — у 1907 і 1910 роках. Працював у Монпельє, Женеві, Цюриху, Відні, Берліні, Афінах, здійснив наукові екскурсії в Севеннах, середземноморській області, Альпах, Австрії, Баварії та Швейцарії, також брав участь у Міжнародному ботанічному конгресі в Брюсселі (1910 р.).

У 1912 р. він організував і провів екскурсії Кавказом закордонної експедиції на чолі з проф. А. Engler'ом, що на той час слід було вважати визнанням ролі Тифліського ботанічного саду у вивченні кавказької флори.

Київський період

У Києві Олександр Васильович мріяв також організувати потужну ботанічну установу на зразок Тифліського ботанічного саду, але цьому завадили складні обставини: імперіалістична війна 1914—1918 рр., евакуація Київського університету до Саратова і лише згодом — його повернення до Києва.

⁴ Д.К. Зеров [17], Є.І. Бордзилівський [6] та О.Г. Радде-Фоміна [24] наголошували на тому, що Тифліський ботанічний сад засновано на початку XX століття. Однак нині вважається, що він був утворений у 1835 р. на базі «палацового» («кріпосного») саду, який існував у Тбілісі з 1636 р. (www.tbilisi.iwan.ru/botsad.html). Власне з приходом О.В. Фоміна започатковано наукову бібліотеку, гербарій і, що особливо важливо, організовано обмін гербарними зразками і науковими виданнями з найвизначнішими світовими ботанічними установами, створено основні колекції природних рослинних угруповань Кавказу, які донині привертають увагу зарубіжних фахівців. Цим пояснюється думка Д.К. Зерова [17] про те, що завдяки організаційній роботі О.В. Фоміна Тифліський ботанічний сад невдовзі стає однією з найпотужніших ботанічних установ Росії.

Ботанічний сад Університету

Ми маємо багато свідчень (на жаль, лише невелика їх частка опублікована) про те, що О.В. Фомін дуже любив ботанічний сад Університету. І, безперечно, передусім турбувався про цю ботанічну установу [3, 4, 15, 19, 21].

Ботанічний сад Університету (нині Ботанічний сад ім. академіка О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка) 22 травня 1839 р. заснував відомий ботанік проф. Р.Е. Траутфеттер. У 2009 р. відзначалося 170-річчя Саду [19]. Власне цього дня ректор університету св. Володимира проф. М.О. Максимович за поданням проф. Р.Е. Траутфеттера ухвалив кошторис на утримання ботанічного саду [15].

О.В. Фомін був наступником відомого українського ботаніка професора С.Г. Навашина на посаді директора ботанічного саду Університету. С.Г. Навашин у листі-запрошенні О.В. Фоміну 21 червня 1914 р. зазначав: «... для сада Вам придется много сделать, но для этой работы Вы имеете значительный опыт ...».

У деяких виданнях вказувалося, що «... найбільше уваги О.В. Фомін приділяв ботанічному саду, який перебував тоді у занедбаному стані» ([11]: с. 493). Маючи досвід організації Тифліського ботанічного саду, добре обізнаний з ботанічними садами Західної Європи, куди він кілька разів виїздив у наукові відрядження, Олександр Васильович віддавав ботанічному саду весь вільний час.

О.В. Фомін брав діяльну участь в евакуації Київського університету до Саратова під час Першої світової війни, поверненні його до Києва, пакуванні та зберіганні гербарію, інших необхідних роботах.

Особливу увагу він приділяв поповненню колекцій оранжерейних рослин Саду. Олександр Васильович сам стежив за всіма роботами в Саду, інструктував його працівників як доглядати за різними рослинами.

Коли у часи Першої світової та громадянської війн ціни на матеріали та обладнання різко зросли, Олександр Васильович за невеликі кошти побудував три теплиці, заново проетикетував дерева та куші, відремонтував деякі оранжереї.

Так, в особливо суворі зими 1919 та 1920 рр., коли за відсутності палива оранжерейним рослинам загрожувала загибель, Олександр Васильович та головний садівник Ернст Карлович Гонбаум збирали в Саду старі дошки, сухе гілля, хмиз для опалення, затуляли дірки в оранжереях ковдрами та лахміттям. Можна з певністю сказати, що університетський Ботанічний сад зобов'язаний збереженням своїх оранжерейних колекцій у ті складні часи лише невтомному і самовідданому О.В. Фоміну [3, 11].

Дуже цікаві епізоди діяльності Олександра Васильовича, зокрема про позови поляків у 1920-х роках щодо належності Київському ботанічному саду деяких колекцій, придбаних у Кременецькому ліцеї та Віленському університеті, наводять Є.І. Бордзиловський [6] та І.П. Білокінь [3].

На початку 1920-х років Ботанічний сад підпорядкували Науково-дослідному інституту Управління науки, згодом — АН України. Тоді в лабораторіях Саду працювали учні та вихованці О.В. Фоміна.

Враховуючи величезний внесок академіка О.В. Фоміна в розвиток ботанічної науки, збереження та збільшення рослинних фондів, Ботанічному саду в 1935 р. було присвоєно ім'я цього видатного вченого [13], хоча тут працювали такі визначні його попередники, як Р.Е. Траутфеттер, О.С. Рогович, І.Ф. Шмальгаузен, С.Г. Навашин та ін.

Заснування Ботанічного інституту АН УРСР

Лише після 1918 р. Олександр Васильович втілює у життя мрію щодо організації у Києві потужної ботанічної установи на зразок Тифліського ботанічного саду. Українська академія наук (УАН), створена в 1918 р. указом гетьмана П. Скоропадського, у 1919 р., після встановлення в Києві радянської влади, була реорганізована у Всеукраїнську академію наук (ВУАН), пізніше — Академію наук УРСР.

У 1919 р. О.В. Фомін бере діяльну участь в організації Української академії наук і засновує при УАН комісію з вивчення спорових рослин, навколо якої починає гуртувати молоді ботанічні сили. У 1921 р. замість комісії в УАН засновано Ботанічний кабінет і Гербарій.

Обидві установи (Ботанічний музей-кабінет і Гербарій) передали під керівництво Олександра Васильовича, якого у 1921 р. обрано дійсним членом Української академії наук. О.В. Фомін постійно займався розширенням і збагаченням університетського гербарію, що згодом став основою гербарію Інституту ботаніки АН УРСР.

У 1922 р. Олександра Васильовича призначають завідувачем Науково-дослідної кафедри ботаніки, організованої Народним комісаріатом освіти на базі Київського ботанічного саду, що дало йому змогу широко розгорнути підготовку ботанічних кадрів.

У багатьох публікаціях з історії розвитку ботаніки в Україні наголошувалось, що у 1922 р. О.В. Фомін очолював усі науково-дослідні ботанічні підрозділи — як університетські, так і академічні, тобто ботанічну науку. Однак у документах УАН засвідчено, що директором Ботанічного кабінету та Гербарію, утвореного на початку 1922 р., обрано акад. В.І. Липського. У квітні 1930 р. за постановою Президії ВУАН Кабінет (музей) і Гербарій приєднали до Кафедри квіткових рослин. 8 квітня 1931 р. їх передали до установ ботанічного циклу першого природничо-технічного відділу, а за постановою від 1 квітня 1931 р. Кабінет (музей) і Гербарій об'єднали з Інститутом ботаніки [10: с. 509].

У документах НАН України [10: с. 509] вказано, що ця установа отримала офіційну назву Науково-дослідний інститут ботаніки при ВУАН з філіями в Харкові та Одесі (на базі Одеського ботанічного саду). Тому роль академіків О.В. Фоміна та В.І. Липського у створенні Ботанічного саду НАН України в Києві потребує детального висвітлення.

Тут слід наголосити на тому, що в матеріалах «Історії НАН України» [12: с. 171] чітко вказано: «Серед установ біологічного циклу ВУАН у 1921—

Проект, що його надіслано
до Президії України.

ПОЛОЖЕННЯ

про Український Науково-Дослідний Ботанічний Інститут

1. Мета, права та обов'язки Інституту.

1. Для розвитку на Україні науково-дослідної роботи в галузях ботаніки: систематики, морфології, цитології та ембріології, анатомії та фізіології рослин, загальної мікробіології, фіто-географії, екології, та фітосоціології (геоботаніки), а також для підготовки спеціалістів в цих галузях, та високо кваліфікованих наукових робітників і викладачів по ВУЗах УСРР у м. Києві засновується Український Науково-Дослідний Ботанічний Інститут.

2. Науково-Дослідний Ботанічний Інститут з організаційного як і наукового погляду перебуває у віданні Н.К.О. УСРР, цей затверджує план праці та звіти Інституту, дає йому директивні й затверджує всіх наукових робітників Інституту.

Примітка: Інститут може діставати від Н. К. Зему та інших урядових наукових установ спеціальні доручення як теоретичного, так і практичного характеру.

3. Наукова праця Інституту зв'язується з працею ВУАН. Інститут му-
сить повідомляти ВУАН про наслідки своїх дослідів, бере участь в конфе-
ренціях і з'їздах, що їх скликає Академія Наук і що стосуються до ботанічних
питань, у видозначених галузях ботаніки. Директор Інституту має бути
високо кваліфікований науковий робітник, якого затверджує Наркомос за реко-
мendaцією компетентних наукових організацій.

4. Інститут має такі завдання:

а) Розробити різні питання з ботаніки і в першу чергу найактуальніші,
що мають найважливіше значіння для культурного будівництва УСРР, як на-
приклад: 1) питання з геоботанічного боку природних багатств рослинного миру
України—луків, лісів, болот, торфівних, плавнів річок, озер і т. ін. з метою
використання цих досліджень Н. К. Земю у сільсько-господарському підпо-
вненні й меліоративному піднесенні, а також дослідженням фауни та флори
з загальною мікробіологічного погляду.

б) Ро-

всіх галу-

в) Пр

Інститут.

г) Ви

України, та

д) Ро-

дачі ВУЗів

е) На-

вчальн, знесо-

науково-дос-

5. Дос-

матеріалом

6. Дос-

тукуні й в

підному Со-

7. Інст-

8. Інст-

здавати д

підного Інст-

входити в

закордонні

9. Інст-

Дослідний І

б) Структура та Персональний склад Інституту.

а) Головою науки Інституту вибирається директор Інституту, який обирає-
ється згідно з постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

б) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

в) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

г) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

д) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

е) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

ж) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

з) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

и) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

й) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

к) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

л) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

м) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

н) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

о) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

п) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

р) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

с) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

т) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

у) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

ф) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

х) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

ц) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

ч) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

ш) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

щ) Науковий співробітник, який обирається за постановою Президії Н.К.О. УСРР, а також науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням. Науковий співробітник, який
має право виступати за нього повноваженням.

Рис. 4. Копія проекту Положення про Науково-Дослідний Ботанічний Інститут, підготов-
леного О.В. Фомініним та надісланого до Президії Упрнауки

тогач розробили відповідні методи для окремих лабораторій для вивчення впливу збуджувачів інфекції і для культури бактерій, шлункових та кишківника.

Можливо, саме завдяки «концентрації» керівництва всіма ботанічними

У середині 1920-х років учений розробляє і надсилає до Президії ВУАН

Повний текст положення про Інститут, як і багато інших документів

622 ISSN 0372-4123 Ukr. Botan. Journ. 2009, vol. 66, No 5

можна знайти у музеї Ботанічного саду ім. академіка О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (www.botanic.kiev.ua).

На рис. 4 наведено копію проекту Положення про Науково-дослідний ботанічний інститут, підготовленого О.В. Фоміним та надісланого до Президії Упрнауки. В першому параграфі першого розділу «Мета, права та обов'язки Інституту» вказано, що «для розвитку на Україні науково-дослідної роботи в галузях ботаніки: систематики, морфології, цитології з ембріологією, анатомії та фізіології рослин, загальної мікробіології, фіто-географії, екології та фітосоціології (геоботаніки), а також для підготування спеціалістів у цих галузях та висококваліфікованих наукових робітників і викладачів по ВУЗах УСРР у м. Києві засновується Український Науково-Дослідний Ботанічний Інститут».

Цей документ Олександр Васильович підготував на виконання постанови президії Упрнауки від 29 січня 1926 р., якою, зокрема, ухвалювалося: «... Вважати за доцільне й необхідне відкрити з нового бюджетового року Ботанічний інститут з акад. О.В. Фоміним на чолі. Доручити акад. О.В. Фоміну скласти до 15 березня 1926 року і подати до Упрнауки проект статуту, оперативний план і особистий склад інституту ...».

Як зазначав Д.К. Зеров [17: с. 4], «Ботанічний кабінет і Гербарій та Науково-дослідна кафедра ботаніки були тими першими осередками, коло яких Олександр Васильович розпочав організацію планової наукової ботанічної роботи... Дальша робота Олександра Васильовича спрямована на зміцнення Ботанічного кабінету УАН і Науково-дослідної кафедри ботаніки, поширення їх штатів та матеріальної бази».

За Д.К. Зеровим [17] у 1927 р. Науково-дослідну кафедру перетворено в Науково-дослідний інститут ботаніки Упрнауки, у 1931 р. Ботанічний інститут і Гербарій та Науково-дослідний інститут ботаніки Упрнауки об'єднано в Інститут ботаніки УАН.

У 1934 р., затверджуючи нову структуру ВУАН, до Інституту ботаніки приєднали вісім академічних кафедр: систематичної морфології рослин, біології сільськогосподарських рослин (керівник — акад. Є.Ф. Вотчал), акліматизації (акад. М.Ф. Кашенко), фізичної фізіології рослин (акад. М.Г. Холодний), хімічної фізіології рослин (акад. В.М. Любименко), квіткових рослин (акад. В.П. Липський), генетики і селекції (відкрита 1930 р. з обранням акад. А.О. Сапегіна), ґрунтознавства [12: с. 335; 13: с. 210]. Від того року Інститут ботаніки стає провідною ботанічною установою в УСРР з потужним штатом — понад як 100 співробітників, солідною матеріальною базою, багатими науковими колекціями та власним друкованим органом — «Журналом Інституту ботаніки УАН».⁵

Після організації Інституту Олександр Васильович багато зусиль докладає до спорудження нового будинку для Інституту і заснування Ботанічного саду УАН.

⁵ Однак слід зазначити, що спочатку назва не була усталеною — Ботанічний інститут чи Інститут ботаніки — і навіть у некролозі Д.К. Зерова «Олександр Васильович Фомін» [17] у 1936 р. ми зустрічаємо обидві назви.

Створення Ботанічного саду АН України

Академіка О.В. Фоміна залучили до проектування Ботанічного саду АН УРСР від перших днів заснування АН України.

Ще 21 серпня 1918 р. Олександр Васильович готував «Записку до комісії для вироблення законопроекту про Ботанічний сад при УАН» до Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві [15], де вказав, що «першим завданням Ботанічного саду Академії наук буде нагромаджувати науковий матеріал й досліджувати рослини з різних точок погляду... Другим завданням цього центрального саду було б помагати ботанічним садам університетів та інших вищих шкіл, постачаючи для них різний матеріал в живому та засушеному вигляді... Третє завдання загальноосвітнє — знайомити одвідувача з рослинним царством, починаючи від бактерій до найвищих квіткових рослин включно; знайомити з біологічними та ботаніко-географічними групами рослин різних країв, а також з характером місцевої флори. Із-за цих останніх цілей Ботанічний сад, окрім оранжерейних та ґрунтових колекцій, повинен мати ще окрему лабораторію для виучування нищих спорових рослин і для культури бактерій, водоростів та вищих грибів».

Також серед документів НАН України збереглася «Доповідна записка акад. О.В. Фоміна Упрнауці НКО УСРР з приводу організації нового ботанічного саду ВУАН від 1930 року» [12: с. 154].

Як відомо, цю ботанічну установу створили вже по смерті О.В. Фоміна і, на превеликий жаль, внесок Олександра Васильовича в її заснування неповною мірою відображений в історії Центрального ботанічного саду НАН України ім. М.М. Гришка.

Засновник наукової школи

О.В. Фомін відіграв особливо важливу роль у розвитку української ботаніки у зламні моменти історії держави. Він заснував велику школу ботаніків, новаторські праці яких значно збагатили вітчизняну ботанічну науку. Школу О.В. Фоміна представляли систематики та флористи вищих і нижчих рослин, зокрема академіки Д.К. Зеров та О.В. Топачевський, члени-кореспонденти А.С. Лазаренко, А.М. Окснер, професори П.Ф. Оксіюк, О.Л. Липа, О.Д. Вісюліна та інші вчені, чимало з яких у подальшому створили власні наукові школи.

Багато видів і один рід рослин названо на честь О.В. Фоміна: *Acinos fominii* Shost.-Des., *Atroplex fominii* Iljin, *Colchicum fominii* Bordz., *Crataegus fominii* Krysh., *Juncus fominii* Zoz., *Phacus fominii* Roll, *Pinus fominii* Kondr., *Polyphagus fominii* Milovtz., *Puccinellia fominii* Bilyk та *Trachelomonas fominii* Roll. [2, 8, 14, 18, 20, 22, 25, 30]. Здобутки представників школи потребують спеціального дослідження.

Діяльність в Академії наук та товариствах

Крім плідної наукової та науково-організаційної діяльності в Ботанічному інституті УАН і Ботанічному саду, Олександр Васильович долучається до адміністративної роботи в УАН; зокрема, до реорганізації структури УАН

він тривалий час був членом Президії, згодом — головою її першого фізико-математичного відділу, а після реорганізації — членом Президії УАН. Однак ці напрями науково-організаційної діяльності академіка О.В. Фоміна ще чекають на своє детальне вивчення.

Олександр Васильович також є одним з ініціаторів створення Російського ботанічного товариства. Як зазначається на офіційному веб-сайті Товариства (www.binran.ru/rbo/index.html), «в апреле 1915 г. — от имени Киевского общества естествоиспытателей киевские ботаники С.Г. Навашин, Е.Ф. Вотчал и А.В. Фомин обращаются к действительным членам Академии наук А.С. Фаминцыну и И.П. Бородину с письменной просьбой содействовать созыву при Академии наук съезда представителей русских ботанических учреждений с целью организации Русского ботанического общества и специального ботанического журнала. В мае 1915 г. общее собрание Академии наук дает согласие на проведение съезда».

О.В. Фоміна бачимо на загальному фото учасників установчого з'їзду Російського ботанічного товариства (учредительного съезда Русского ботанического общества, 20—21 декабря 1915 г.), що також наводиться на інтернет-сторінці Товариства (www.binran.ru/rbo/index.html).

Олександр Васильович був членом багатьох інших наукових товариств, зокрема: Московського товариства дослідників природи, Географічного товариства у Петрограді, Київського товариства дослідників природи, Українського ботанічного товариства, Société Botanique de France (Paris), Deutsche botanische Gesellschaft (Berlin), Società Botanica Italiana (Milano), Naturforschergesellschaft (Dorpat), Dendrologischer Gessellschaft für Österreich-Ungarn (Vienna). Упродовж 1925—1935 років О.В. Фомін також очолював Українське ботанічне товариство [12: с. 28].

Не обмежуючись суто науковими проблемами, Олександр Васильович бере активну участь у громадському житті. Так, він був членом місцевому УАН, бюро секції наукових робітників УАН, тричі обирався до Київської міської ради.

Співробітники О.В. Фоміна знали його не лише як ентузіаста-науковця, організатора ботанічної науки та активного громадського діяча, а й як чуй-

Олександр Васильович Фомін. Останні роки життя

ну й турботливу людину, завжди готову допомогти, підтримати, порадити. Однак Олександр Васильович ніколи не підкреслював ні власної особи, ні своїх здобутків. Характерна риса — він рішуче відмовлявся від пропозицій улаштувати його ювілей.

Автори цієї статті вважають, що академік О.В. Фомін як засновник, організатор і фундатор Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, має посісти особливе місце в матеріалах історії Інституту. Якщо ми віднайдемо якнайповнішу інформацію про вченого, його науково-організаційну діяльність у 1918—1935 рр., ми матимемо нові матеріали про історію Інституту.

Є також пропозиція виступити від Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України з ініціативою до Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна і Тбіліського ботанічного саду щодо підготовки спільними зусиллями збірника праць до 150-річчя від дня народження вченого, в якому всебічно висвітлити життя і діяльність академіка О.В. Фоміна.

Отже, науково-організаційна робота академіка О.В. Фоміна у ВУАН недостатньо розкрита у публікаціях. А тим часом ці сторінки життя і діяльності Олександра Васильовича пов'язані зі створенням Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України і є дуже важливими для історії Інституту, як і Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Пропонується підготувати серію монографій, публікацій як у періодичних виданнях НАН України, так і в Інтернеті, а також започаткувати періодичні видання «Фомінія» — для публікації експонатів Національного гербарію України.

Ми прагнули наголосити на деяких аспектах науково-організаційної діяльності академіка О.В. Фоміна, з різних причин не висвітлених у публікаціях. Однак автори розглядають цю статтю лише як початок тривалого вивчення архівних матеріалів, часто дуже розрізнених відомостей про академіка О.В. Фоміна з метою підготовки розширеного видання, присвяченого 150-річчю від дня його народження. Сподіваємося, що в ньому буде розкрита багатогранна діяльність відомого науковця, видатного організатора науки, сердечної й чуйної людини, академіка Олександра Васильовича Фоміна.

1. *Береговий П.М., Білокінь І.П., Лавітська З.Г. та ін.* Словник-довідник з ботаніки / Ред. І.П. Білокінь, О.Л. Липа. — К.: Рад. шк., 1965. — 588 с.
2. *Білик Г.І.* Нові дані про рослинність і флору найпівнічнішої частини Арабатської стрілки // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 210—221.
3. *Білокінь І.П.* Київський ботанічний сад імені академіка О.В. Фоміна // Тр. Ботан. саду ім. акад. О.В. Фоміна. — 1949. — № 20. — С. 213—222.
4. *Білокінь І.П.* Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна. Путівник-довідник. — К., 1970.
5. *Большая Советская Энциклопедия.* Т. 27. — М.: Сов. энциклопедия, 1977. — С. 518—519.
6. *Бордзиловский Е.И.* Памяти Александра Васильевича Фомина (1869—1935) // Советская ботаника. — 1936. — № 1. — С. 137—146.

7. Бордзиловський Е.И. Обзор работ академика О.В. Фомина // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 19—25.
8. Бордзиловський Е.И. Про нові для УРСР види рослин // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 55—59.
9. Гвишианидзе З.Н., Кутателадзе Ш.И. Гербарий Института ботаники им. Н.Н. Кедровелли АН ГССР (Тбилиси) // Ботанический журнал. — 1990. — 75, № 3. — С. 396—400.
10. Історія Академії наук України (1918—1923 рр.). — К.: Наук. думка, 1993.
11. Історія Київського університету (1834—1959) / Відп. ред. проф. О.З. Жмудський. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1959. — 629 с.
12. Історія Національної академії наук України (1929—1933). Документи і матеріали. — К.: НАНУ, 1998. — 543 с.
13. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті 1918—1998. — К.: Фенікс, 2000. — 527 с.
14. Ильин М.М. О новом прибрежно-каспийском виде лебеды *Atriplex fominii* Iljin // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 45—50.
15. Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. — К.: НАН У, 2005. — С. 54—56.
16. Збірник праць, присвячений пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — 379 с.
17. Зеров Д.К. Александр Васильевич Фомин // Укр. ботан. журн. — 1936. — 7, № 15. — С. 3—5.
18. Зоз И.Г. Новый сытник юга УССР и северного Крыма *Juncus Fominii* Zoz sp. nov. // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 51—54.
19. Капустян В. Ботанічному саду ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка — 170 років // Інтродукція та збереження рослинного різноманіття. — 2009. — Вип. 19—21. — С. 8—10.
20. Криштофович А. Миоценовая флора Украины и ее связь через Урал с третичной флорой Азии // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 73—115.
21. Лапчик В.Ф., Мухина Н.В. К истории создания Ботанического сада им. акад. О.В. Фомина // Охрана, изучение и обогащение растительного мира. — 1978. — Вып. 5, № 2.
22. Миловоцки М. *Polyphagus fominii* Milovtz. sp. n. // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 146—148.
23. Незабутні постаті. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 464 с.
24. Радде-Фомина О.Г. Биографический очерк. Раздел I. // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 8—16.
25. Ролл Я.В. Альгологічні нотатки III. Деякі нові та рідкі водорості // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 136—145.
26. Советский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1987. — 1599 с.
27. Українська радянська енциклопедія, т. 12. — К., 1985. — С. 18.
28. Украинская советская энциклопедия. Т. 11, кн. 1. — Киев, 1984. — С. 547.
29. Украинский советский энциклопедический словарь. Т. 3. — Киев, 1989. — С. 520.
30. Шостенко-Десятова Н. *Asinos fominii* Shost.-Des. — новый вид семейства *Labiatae* из УССР // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 39—44.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 19.06.2009

С.Я. Кондратюк¹, В.В. Капустян², М.В. Шевера¹

¹ Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

² Ботанический сад им. академика А.В. Фомина Киевского национального университета им. Тараса Шевченка

**АКАДЕМИК АЛЕКСАНДР ВАСИЛЬЕВИЧ ФОМИН (02.05.1867—16.10.1935) —
ФУНДАТОР БОТАНИЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ, БОТАНИЧЕСКИХ
УЧРЕЖДЕНИЙ И ПЕРИОДИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ**

Приведены многочисленные, не опубликованные до настоящего времени в полном объеме, данные о научно-организационной деятельности академика А.В. Фомина, создателя и fundатора известной киевской научной ботанической школы, нескольких ботанических учреждений (Тбилисского ботанического сада, Ботанического сада Университета в Киеве, Национального гербария Украины, Института ботаники им. Н. Г. Холодного НАН Украины), а также ботанических периодических изданий в Тбилиси и Киеве.

Перечислены названия растений и грибов, описанных в честь академика А.В. Фомина. На основании изучения архивных материалов уточнены некоторые факты биографии А.В. Фомина (именно — год рождения 1867).

К л ю ч е в ы е с л о в а: академик А.В. Фомин, научно-организационная деятельность, ботанические учреждения, Тбилиси, Киев, научная школа.

S.Ya. Kondratyuk¹, V.V. Kapustian², M.V. Shevera¹

¹ M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

² Academician O.V. Fomin Botanical Garden, Kiev, Ukraine

**PROFESSOR O.V. FOMIN (02.05.1867—16.10.1935) —
THE FOUNDER OF A BOTANICAL SCIENTIFIC SCHOOL,
BOTANICAL INSTITUTIONS, AND PERIODICALS**

Previously unpublished data are provided on O.V. Fomin's activities as a founder of several botanical institutions in Europe (i.e. the Tbilisi Botanical Garden, Botanical Garden of Kyiv University, National Herbarium of Ukraine, Institute of Botany of the National Academy of Sciences of Ukraine) and botanical journals in Tbilisi and Kiev, as well as the founder of the famous Kyiv floristic and taxonomic school.

The index of plant and fungal taxa described in honor of Prof. O.V. Fomin is completed for the first time. Corrections to some biographical data (i.e., the year of birth) are made based on archive materials.

Key words: O.V. Fomin, botany, scientific activity, botanical institutions, Tbilisi, Kiev, scientific school.